

Okres stalinizmu w Polsce

Materiał składa się z sekcji: „Wprowadzenie”, „Władza w rękach partii”, „Inwigilacja i terror”, „Plan sześcioletni”, „Współzawodnictwo pracy”, „Rozbudowa armii”, „Propaganda”, „Kult jednostki”, „Walka z Kościołem”, „Konstytucja z 1952 roku”, „Socrealizm”, „Zamiast podsumowania”.

Wprowadzenie to charakterystyka okresu stalinizmu.

Materiał zawiera: Odezwę majora „Łupaszki” z 1945 roku; tekst o referendum; o małej konstytucji – fragmenty; o sklepach za żółtymi firankami; wiersz Adama Ważyka „Rzeka”; tekst Konstytucji z 1952 roku – fragmenty; wiersz Konstantego Ildefonsa Gałczyńskiego „Umarł Stalin”.

Materiał zawiera 6 ilustracji: Fotografię pomnika Wincentego Pstrowskiego w Zabrze; zdjęcie legitymacji członków PZPR; zdjęcie Konstantego Rokossowskiego; Bolesława Bieruta w otoczeniu dzieci; tablicy pamiątkowej w bazylice św. Elżbiety we Wrocławiu poświęconej ofiarom terroru komunistycznego w latach 1945-1956, 15 poleceń, 3 ćwiczenia – w tym 2 interaktywne.

Ćwiczenia znajdujące się na stronie są na zasadzie wyboru poprawnej odpowiedzi, odnoszą się do zdjęć lub fragmentów tekstów. Znajdują się również ćwiczenia podsumowujące oraz jako przypomnienie wcześniejszych wiadomości.

Bibliografia:

- Źródło: dostępny w internecie: <http://libr.sejm.gov.pl/tek01/txt/kpol/1952a.html>.
- Źródło: dostępny w internecie: <https://encyklopedia.pwn.pl/haslo/3978853/stalinizm.html>.
- Źródło: Adam Ważyk, *Rzeka*, wydanie "Nasz Dziennik" 2002, t. nr 169, s. 7.
- Źródło: dostępny w internecie: www.zpe.gov.pl.
- Źródło: Konstanty Ildefons Gałczyński, *Umarł Stalin*, dostępny w internecie: <http://galczynski.kulturalna.com/a-6577.html>.
- Źródło: dostępny w internecie: zpe.gov.pl, PIOSENKA O BIERUCIE (fragment), Zbiorek pieśni rewolucyjnych i masowych do pochodu 1-majowego, Stalinogród 1953.

Okres stalinizmu w Polsce

Oś czasu – okres stalinizmu w Polsce

Źródło: Contentplus.pl sp. z o.o., licencja: CC BY 3.0.

Wprowadzenie

“ Stalinizm

Stalinizm – system poglądów ideologicznych i sposób władania partią i państwem komunistycznym, ukształtowany w okresie, gdy WKP(b) [Komunistyczną Partią Związku Radzieckiego] i ZSRR rządził po dyktatorsku J. Stalin i jego zausznicy [...]. Główne elementy stalinizmu jako doktryny to: [...] teza o możliwości zwycięstwa socjalizmu w jednym kraju [...]; teza o zaostrzaniu się sprzeczności klasowych i walki klas w miarę postępów budownictwa socjalistycznego, będąca uzasadnieniem dla nasilania represji i czystek [...], ciągłego poszukiwania i stwarzania wroga [...].

W życiu wewnętrznym ZSRR stalinizm oznaczał: sztywną strategię budownictwa socjalistycznego [...] i sztuczne przyspieszanie jego etapów; mechaniczne ujednolicanie stosunków własnościowych i struktury klasowo-warstwowej społeczeństwa poprzez przymusową kolektywizację rolnictwa i faktyczne upaństwowienie własności formalnie spółdzielczej oraz poprzez forsowną industrializację [...]. Stalinizm jako forma totalitarnego ustroju społeczno-gospodarczego i politycznego, najpełniej urzeczywistniona w realiach ZSRR [...] charakteryzował się: [...] nastawieniem na autarkię (samowystarczalność gospodarczą); sprowadzeniem marksowskiej idei zniesienia klas do fizycznej eksterminacji rzeczywistych i urojonych przeciwników i programową represyjnością: przekreśleniem elementarnych praw obywatelskich i ludzkich oraz ich gwarancji; stałym rozszerzaniem kręgu podejrzanych i represjonowanych ('wrogów klasowych', 'wrogów ludu', 'szpiegów', 'sabotażystów'); zespoleniem masowych represji z systemem

niewolniczej pracy w łagrach; cyklicznością czystek kadrowych w kręgach przywódców, aparatu partyjnego i administracyjnego, gdzie skala represji osiągnęła nową historyczną jakość – wewnętrznego ludobójstwa skierowanego przeciwko całym grupom i kategoriom ludności własnego państwa; redukcją kierowniczej roli partii komunistycznych do rządów wąskiej grupy, tzw. ścisłego kierownictwa, z przewagą aparatu bezpieczeństwa i represji [...]; dyktatorską pozycją kierownictwa; stałą **indoktrynacją** oraz kampanijnymi [...] formami mobilizacji mas (rytualna krytyka i samokrytyka, [...] publiczna i zbiorowa nagonka na przeciwników); skrajnym centralizmem biurokratycznym i nakazowym systemem kierowania gospodarką oraz wszystkimi dziedzinami życia społecznego; [...] zespoleniem skrajnego, rygorystycznego egalitaryzmu dla mas (tzw. urowniłowki) z rozbudowanym systemem przywilejów dla kadr rządzących; uniformizacją życia umysłowego i kultury duchowej (administracyjna ingerencja w spory naukowe, realizm socjalistyczny jako obowiązujący i jedyny możliwy wzorzec estetyczny i ideowy w literaturze i sztuce); kultem jednostki, czyli organizowanym odgórnie, narzucanym indoktrynacją i wymuszanim represjami quasi-religijnym kultem przywódcy.

Źródło: dostępny w internecie: <https://encyklopedia.pwn.pl/haslo/3978853/stalinizm.html>.

Ćwiczenie 1

Uzupełnij tabelę, wpisując w odpowiednie miejsca najbardziej charakterystyczne elementy systemu panującego w ZSRS pod rządami Stalina. Skorzystaj z tekstu źródłowego oraz treści zawartych w lekcji ZSRS w dwudziestoleciu międzywojennym.

Elementy stalinizmu jako doktryny	Stalinizm w gospodarce	Stalinizm w życiu społeczno-politycznym
teza o zaostrozaniu się walki klas	gospodarka centralnie planowana	rozbudowany system represji
		dominacja socrealizmu w kulturze

Źródło: Contentplus.pl sp. z o.o., licencja: CC BY 3.0.

Władza w rękach partii

Polska Zjednoczona Partia Robotnicza została utworzona 15 grudnia 1948 roku poprzez połączenie dwóch partii: Polskiej Partii Robotniczej i Polskiej Partii Socjalistycznej. Powstanie PZPR często jest traktowane jako początek kształtowania się stalinizmu w Polsce. W swoim założeniu programowym PZPR miała sprawować władzę w imieniu 'ludu pracującego miast i wsi'. Stała się partią rządzącą. Wprawdzie nie miała monopolu na rynku politycznym, ale pozostałe ugrupowania, **Zjednoczone Stronnictwo Ludowe** czy **Stronnictwo Demokratyczne**, były jej przybudówkami i pełniły funkcję pasa transmisyjnego – miały podejmować działania w tych środowiskach, w których wpływy PZPR były mniejsze.

Cała władza w kraju znalazła się w rękach aparatu partyjnego, który ustalał główne kierunki pracy administracji państwowej i nadzorował ich wykonanie. Co gorsza, przedstawicielami tego aparatu władzy często byli wychowankowie szkół partyjnych, podatni na indoktrynację, dodatkowo zachęcani do budowania systemu profitami, takimi jak zakupy w sklepach za żółtymi frankami (wyjaśnienie poniżej) czy możliwość otrzymania mieszkania.

Emilia Kulesza

“ Sklepy za żółtymi firankami

W międzyczasie zaczęły powstawać tzw. 'sklepy za żółtymi firankami'. Nazywane również 'konsumami', były miejscami, gdzie mogli się zaopatrywać jedynie działacze MBP (Ministerstwa Bezpieczeństwa Publicznego), wyżsi funkcjonariusze partyjni oraz członkowie biura politycznego PZPR. Były one najczęściej organizowane przy Komitecie Centralnym i komitetach wojewódzkich 'w celu prowadzenia stołówek przy instytucjach partyjnych, udostępniania pracownikom zaopatrzenia w artykuły spożywcze, tekstylne, galanteryjne i inne'.

Wejścia do nich nie były oznakowane, zaś witryny przesłonięte żółtymi zasłonami. Wstęp był możliwy jedynie po okazaniu specjalnej karty. Jak na tamte czasy były to miejsca dość luksusowe. A zwykły obywatel miał nie lada problem z dostaniem najpotrzebniejszych produktów do przeżycia.

Źródło: dostępny w internecie: www.zpe.gov.pl.

Ćwiczenie 2

Czy możliwość robienia zakupów w sklepach „za żółtymi firankami” mogła rzeczywiście stanowić atrakcję dla obywateli? Zaznacz prawidłową odpowiedź.

☐ Tak, ponieważ był to rodzaj nobilitacji.

☐ Nie, gdyż tyle osób było uprawnionych do zakupów w takich sklepach, że ciągle brakowało w nich towaru.

☐ Tak, ponieważ w zwykłych sklepach brakowało wielu produktów.

☐ Nie, zawsze można było przecież zrobić zakupy za granicą.

Źródło: Contentplus.pl sp. z o.o., licencja: CC BY 3.0.

Nad społeczeństwem czuwało **Ministerstwo Bezpieczeństwa Publicznego** i jego pracownicy. Rozbudowano aparat terroru, gdyż paranoicznie obawiano się wszechobecnego wroga klasowego i imperialistycznego szpiega. Powiększono liczbę etatów w urzędach bezpieczeństwa na różnych szczeblach administracji. Podejrzany mógł być każdy obywatel. **W 1954 roku w więzieniach było prawie 6 mln osób.** Można było do nich trafić za sabotaż gospodarczy, czyli niewłaściwe wykonanie zawodowego zobowiązania, czy przestępstwo polityczne – a tym mogło być wszystko...

Znów nastała **era pokazowych procesów**. Proces szesnastu rozpoczął rozprawę z przedstawicielami podziemia londyńskiego, jeszcze w latach 40. XX wieku, ale to właśnie w epoce stalinowskiej nastąpiło ich nasilenie. Podczas procesów nie tylko wydawano wyroki śmierci, ale przede wszystkim starano się zdyskredytować sądzonych. Najbardziej chyba spektakularnym przykładem walki z opozycją akowską i próby udowodnienia tezy, że siły podległe rządowi londyńskiemu współpracowały z hitlerowskimi Niemcami, był proces Witolda Pileckiego. Rotmistrz, w ramach pracy konspiracyjnej w okresie II wojny światowej, dał się wywieźć do obozu w Oświęcimiu. Tam założył siatkę konspiracyjną oraz zbierał informacje o zbrodniach hitlerowskich. W 1943 roku udało mu się uciec. Następnie działał w Kedywie oraz brał udział w Powstaniu Warszawskim. Po upadku powstania dostał się do niewoli niemieckiej. Wkrótce po powrocie do Polski został aresztowany, oskarżony o szpiegostwo i skazany na karę śmierci, którą wykonano w 1948 roku. Wśród prześladowanych i straconych znaleźli się m.in. bohaterscy obrońcy Helu, dowódca wileńskiego okręgu AK płk Aleksander Krzyżanowski czy stojący w okresie wojny na czele Kedywu gen. [August Emil Fieldorf](#) (pseudonim Nil). Śmierci natomiast uniknął (mimo wyroku) aresztowany w 1946 roku [Franciszek Niepokólczycki](#) komendant Związku Odwetu i prezes WiN (po Janie Rzepeckim). Więzienie opuścił jednak dopiero w 1956 roku.

Procesy miały także udowodnić tezę, że sukcesy systemu socjalistycznego powodują zaostrzanie się walki klasowej i stąd czujność rewolucyjna powinna dotyczyć wszystkich. Wróg jest przecież bardzo przebiegły i potrafi ukrywać się nawet na najwyższych szczeblach władzy. We wszystkich krajach demokracji ludowej doszło także do procesów przedstawicieli partii. W Polsce ofiarą 'czystek w aparacie partyjnym' stał się Władysław Gomułka. W lutym 1949 roku utworzono specjalną Komisję Bezpieczeństwa KC PZPR. W listopadzie rozpoczęły się ataki na Gomułkę i jego współpracowników. Zarzucano im odchylenia 'nacjonalistyczno-prawicowe'. Przyjęto również uchwałę 'o wzmożeniu czujności rewolucyjnej'. Kolejnym krokiem było aresztowanie osób z partyjnego otoczenia 'towarzysza Wiesława' (pseudonim Gomułki) i wymuszanie na nich zeznań, nawet fałszywych, obciążających Gomułkę, a następnie ostateczna rozprawa z nim. Gomułka najpierw utracił funkcje partyjne, a 2 czerwca 1951 roku został aresztowany. W odróżnieniu jednak od wielu działaczy w innych krajach demokracji ludowej zachował życie.

Realizację takiej polityki umożliwiał, będący na usługach władzy, aparat sprawiedliwości. Zmiany w systemie prawnym nie szły w kierunku, w którym prawo mogło być obiektywnym

regulatorem stosunków międzyludzkich, lecz stawało się jednym z narzędzi sprawowania władzy politycznej. Zerwano z podstawowymi zasadami: przestał obowiązywać kanon prawa rzymskiego – 'prawo nie działa wstecz'. Zamiast 5-letnich studiów prawniczych wprowadzono 15-miesięczne kursy sędziowskie, mające zapewnić kadre sędziowską będącą przeciwwagą dla sędziów przedwojennych.

Plan sześcioletni

Zgodnie z zasadą centralnego planowania rozpoczęto realizację kolejnego planu na lata 1950–1955. **Plan sześcioletni** przyjęto w formie ustawy uchwalonej przez Sejm Ustawodawczy 21 lipca 1950 roku. Podobnie jak późniejsze plany pięcioletnie, był wielokrotnie modyfikowany (choćby w związku z wojną koreańską i koniecznością zwiększenia nakładów na przemysł zbrojeniowy) i tylko w części zrealizowany. Priorytetem planu było zwiększenie inwestycji i polityka intensywnej industrializacji kraju na wzór sowiecki. Przede wszystkim forsowano rozwój przemysłu ciężkiego i metalowego. Sztandarową budową realizowaną w ramach planu sześcioletniego był kombinat metalurgiczny w Nowej Hucie. Zamierzano wybudować robotniczy ośrodek jako przeciwwagę dla inteligenckiego i konserwatywnego Krakowa.

Ceną za intensywną industrializację była **stagnacja poziomu życia i ograniczanie inwestycji w innych dziedzinach, a także wydatków konsumpcyjnych**.

Do społecznych skutków planu sześcioletniego należał też znaczny wzrost udziału klasy robotniczej w społeczeństwie (m.in. w wyniku migracji ludności wiejskiej do miast).

W związku z realizacją planu sześcioletniego **jednym z najbardziej niedoinwestowanych obszarów stało się rolnictwo**. W 1952 roku już kolejny raz wprowadzono dostawy obowiązkowe produktów rolnych. Działania te wzbudzały wśród rolników opór, ponieważ za oddawane płody otrzymywali oni połowę wartości rynkowej. Nasilono także politykę kolektywizacji indywidualnych gospodarstw rolnych i tworzenia państwowych spółdzielni. Kolektywizacja była podstawowym elementem polityki rolnej w ZSRS, dodatkowo [Kominform](#) w 1948 roku podjął uchwałę o kolektywizacji wsi. Polscy rolnicy, którzy dopiero otrzymali ziemię na podstawie reformy rolnej, nie chcieli jej oddawać, toteż chętnych do kolektywizacji było niewielu. Aby zmusić rolników do oddania ziemi, podwyższano dostawy obowiązkowe zboża, trzody chlewnej, mleka lub nawet rekwirowano zboże, żywiec, zajmowano gospodarstwa. Rozpoczęto także kampanię propagandową pod hasłem walki z kułakami.

Współzawodnictwo pracy

Kolejnym elementem, który został zapożyczony z ZSRS, był ruch stachanowski, czyli współzawodnictwo pracy i wyrabianie coraz wyższych norm. W Polsce rozpoczął się już w 1947 roku. Zapoczątkował go rębacz z Kopalni 'Jadwiga' w Zabrzu, Wincenty Pstrowski, rzucając hasło: 'Kto wyrąbie więcej niż ja?'. Szybko znalazł naśladowców. Dla władzy **przekraczanie norm produkcyjnych** było sposobem na podnoszenie wydajności pracy. Stachanowcy otrzymywali nagrody oraz premie. O nich powstawały filmy i wiersze, a w 1949 roku zorganizowano ogólnopolską wystawę portretów przodowników pracy. Zdarzało się jednak, że w pogoni za nowymi rekordami statystyki fałszowano. Przodownicy pracy nie cieszyli się również specjalną sympatią wśród załóg zakładów pracy. W drugiej połowie lat 50. zrezygnowano z tego sposobu współzawodnictwa. Powróci on jednak w zmienionej formie w epoce gierkowskiej.

Pomnik Wincentego Pstrowskiego w Zabrzu

Źródło: Jan Mehlich, licencja: CC BY-SA 3.0.

Polecenie 1

Poszukaj informacji na temat życia Wincentego Pstrowskiego. Napisz krótki biogram postaci, uwzględniając przede wszystkim okoliczności powrotu Pstrowskiego do Polski i przyczynę jego śmierci.

Źródło: Learnetic S.A., licencja: CC BY 4.0.

Rozbudowa armii

Rozbudowa przemysłu zbrojeniowego miała związek z okresem zimnej wojny, a zwłaszcza narastaniem kryzysu koreańskiego. Stalinowi zależało na tym, żeby kraje demokracji ludowej były właściwie przygotowane na ewentualny konflikt. Na czele sojuszniczych armii dyktator sowiecki chciał mieć oddane sobie osoby. Do pomocy w rozbudowie wojska polskiego skierowano oficerów sowieckich, m.in. **marszałka Konstantego Rokossowskiego** (stało się to – jak oficjalnie podano – na prośbę Bolesława Bieruta). Ten zaś ściągnął 52 generałów i 670 oficerów.

W latach 1950–1955 powiększył się potencjał zbrojny armii – wyprodukowano 1200 czołgów, 600 samolotów odrzutowych, 700 samolotów szkolno-treningowych, 6500 dział, 2400 moździerzy.

W polskim wojsku przeprowadzono czystki, których efektem było odejście z armii 'niepewnych' oficerów przedwojennych. Powstały instytucje, które miały służyć procesowi weryfikacji. Utworzono kontrwywiad wojskowy, tzw. **GZI – Główny Zarząd Informacji**. Aresztowanych oficerów poddawano torturom, wymuszając na nich przyznanie się do winy. Poszukiwano także 'świadków', którzy potwierdzą na przykład oskarżenia o szpiegostwo czy uprawianie kontrrewolucyjnej propagandy.

Legitymacja członka PZPR Konstantego Rokossowskiego

Źródło: Ariadna Rokossowska, licencja: CC BY-SA 2.5.

Polecenie 2

Dowiedz się (porozmawiaj z dziadkami, rodzicami, poszukaj w internecie), czy możliwe było zajmowanie wysokich stanowisk bez przynależności do partii rządzącej.

Źródło: Learnetic S.A., licencja: CC BY 4.0.

Polityka zbrojna wymagała ogromnych nakładów finansowych, dlatego **28 października 1950** roku przeprowadzono reformę walutową. Za nowe 3 zł obywatel wymieniał 100 starych zł, z tym że w takiej proporcji mógł wymienić tylko 100 tys. złotych (jeśli miał je na rachunku bankowym), pozostałe pieniądze mógł wymienić w relacji 1 za 100. Społeczeństwo straciło w ten sposób ponad 3 mld złotych, a władza zdobyła potrzebne pieniądze na wprowadzenie w życie kolejnego planu.

Propaganda

Bardzo dużą rolę w państwie zaczęła odgrywać propaganda. Przede wszystkim funkcjonował **monopol informacyjny**, możliwy dzięki nacjonalizacji środków przekazu, przydziałom papieru, a może przede wszystkim wskutek funkcjonowania cenzury. Starano się narzucić odpowiednią wizję świata. Straszono 'zgniłym imperializmem', wskazując na dowody złej woli Zachodu, jak choćby zrzucenie stonki na polskie pola przez amerykańskie samoloty, tzw. żuczek kolorado. Media zachęcały do właściwych socjalistycznych zachowań, piętnując te złe: pokazywano przykłady 'sabotażystów sypiących piasek w tryby maszyn', kułaków chowających mięso i zboże.

Polecenie 3

W języku propagandowym często wykorzystywano terminologię wojenną. Wyjaśnij, dlaczego chętnie się nią posługiwano.

Źródło: Learnetic S.A., licencja: CC BY 4.0.

Indoktrynacji społeczeństwa, a zwłaszcza młodego pokolenia, służyły też jednolite programy szkolne. Zwłaszcza przedmioty społeczne nasycone były treściami socjalistycznymi. Od 1951 roku na wszystkich poziomach nauki wprowadzono obowiązkowy język rosyjski. **Na studiach natomiast wykładano marksizm i leninizm**. Dodatkowo na wyższych uczelniach dokonano weryfikacji kadry, a uczelniane komitety partyjne i ZMP ingerowały w treści wykładów i oceniały ideologiczne zaangażowanie prowadzących. W 1951 roku Kongres Nauki Polskiej przyjął uchwałę o powołaniu Polskiej Akademii Nauk (w miejsce zlikwidowanej Polskiej Akademii Umiejętności), która miała czuwać nad polską nauką. W ten sposób **dostosowano się do wzorca sowieckiego**: sowietyzacji poddano również badania naukowe. W biologii potępiono 'burżuazyjną' genetykę, zastępując ją pseudonaukowymi koncepcjami Trofima Łysenki. Podstawą prac z dziedziny nauk humanistycznych stał się *Krótki kurs historii WKP(b)*. Ustalono kanon lektur obowiązkowych oraz listę książek, których nie należy czytać.

Chcąc mieć społeczeństwo pod kontrolą, wprowadzono opłaty abonamentowe (władza miała informację zwrotną, kto posiada radioodbiornik). Dodatkowo produkowane w Polsce odbiorniki były ustawiane na taką częstotliwość, aby uniemożliwić słuchanie stacji zagranicznych. W Polsce stalinowskiej do głównych zadań należało stworzenie człowieka, który **żyje w kolektywie** i zachowuje się schematycznie: jak u Gogola mógł on być 'mierny, ale wierny'. Starano się też poprzez awans społeczny zachęcić ludzi do akceptowania i popierania systemu.

Kult jednostki

W okresie stalinizmu w całej okazałości funkcjonował kult jednostki. Oczywiście przede wszystkim doceniano 'Wodza Rewolucji'. 21 grudnia 1949 roku była specjalna ku temu okazja: w tym dniu Stalin kończył 70 lat. Obchodom nadano szczególną rangę. Robotnicy podejmowali specjalne zobowiązania produkcyjne, deklarowano wykonanie dodatkowych prac. Artyści tworzyli dzieła, a literaci układali pieśni dla 'Chorążego Pokoju'.

((Adam Ważyk

Rzeka

Mądrość Stalina rzeka szeroka,
w ciężkich turbinach przetacza wody,
płynąc wysiewa pszenicę w tundrach,
zalesia stepy, stawia ogrody.

Źródło: Adam Ważyk, *Rzeka*, wydanie "Nasz Dziennik" 2002, t. nr 169, s. 7.

Polecenie 4

Przeczytaj fragment wiersza pt. *Rzeka Adama Ważyka*. Poszukaj innych przykładów twórczości powstającej na cześć Józefa Stalina.

Źródło: Learnetic S.A., licencja: CC BY 4.0.

Lokalny kult jednostki dotyczył Bolesława Bieruta. Jedna z piosenek okresu lat 50. sławiła go w następujących słowach:

Bolesław Bierut w otoczeniu dzieci

Źródło: a. nn., domena publiczna.

« 'Tak dumnie teraz słońce wschodzi i lżejszy jest nam każdy trud. Bo Bierut dzisiaj nam przewodzi, a krajem rządzi On i lud'.

Źródło: dostępny w internecie: zpe.gov.pl, PIOSENKA O BIERUCIE (fragment), Zbiorek pieśni rewolucyjnych i masowych do pochodu 1-majowego, Stalinogród 1953.

Ćwiczenie 3

Jak sądzisz, dlaczego bardzo często przedstawiano Bieruta w otoczeniu dzieci? Czy ten sposób kreowania wizerunku prominentnych polityków nawiązuje do wzorów sowieckiej propagandy? Uzasadnij odpowiedź.

Źródło: Learnetic S.A., licencja: CC BY 4.0.

Walka z Kościołem

Symptomatyczna dla czasów stalinizmu była walka komunistów z Kościołem, którego autorytet wyraźnie wzrósł w okresie wojny. Początki władzy ludowej nie zapowiadały ostrego konfliktu, mimo że doszło do zerwania przez TRJN konkordatu po tym, jak Pius XII upoważnił **prymasa Augusta Hlonda** do mianowania polskich administratorów apostolskich dla diecezji włączonych do Polski (prymas powołał biskupów, TRJN nie uznał jego decyzji i zażądał od papieża nowych nominacji, ten zaś, powołując się na zasadę nieusuwalności biskupów, nie przychylił się do 'prośby' rządu). Niemniej rządzącym początkowo zależało na 'pojawieniu się Kościoła' na Ziemiach Odzyskanych, a tym samym – przyspieszeniu integracji tych terenów z całą Polską.

Kościół uzyskał w pierwszych powojennych miesiącach zgodę na otwarcie wydziałów teologii oraz seminariów duchownych. Pozwolono też na wydawanie prasy katolickiej. Ukazywały się m.in. **'Rycerz Niepokalanej', 'Tygodnik Powszechny' i 'Tygodnik Warszawski'**. Zezwolono również na działalność Caritasu. Dla rządzących ważniejsza była rozprawa z opozycją polityczną niż z Kościołem. Ponadto zdawano sobie sprawę, że Kościoła nie da się rozbić jak partii politycznej, że potrzebne będą inne działania. Przed referendum Kościół także starał się nie drażnić władzy, choć stwierdzenie, 'że w interesie Kościoła leży utrzymanie dwuizbowego parlamentu', nie pozostawiało wątpliwości, po czyjej jest stronie. Z kolei przed wyborami w *Orędziu Episkopatu Polski w sprawie wyborów do Sejmu*, wygłaszanym podczas kazań, znalazło się stwierdzenie, że 'katolicy mogą głosować tylko na takie osoby, listy i programy wyborcze, które nie sprzeciwiają się katolickiej mentalności'. Natomiast nie mogą na takie, które są 'wrogię zdrowemu rozsądkowi, dobru Narodu i państwa'.

Po wyborach zasadniczo nastąpiło milczenie. Niemniej władze zaczęły rozbudowywać agenturę wokół duchowieństwa, ograniczać wydawaną prasę. Rozprawa z Kościołem rozpoczęła się po likwidacji PSL. Pretekstem dla władz był list papieża Piusa XII z 1 marca 1948 roku skierowany do biskupów niemieckich. Władzy nie spodobał się fragment: 'Czy było jednak rzeczą dozwoloną wypędzić w formie odwetu z domu i ojczyzny 12 mln ludzi i skazać na nędzę? Czyż jest może nierealne, jeśli życzymy sobie i wyrażamy nadzieję, że wszyscy zainteresowani mogliby spokojnie rozpatrzyć to, co zostało dokonane i cofnąć w tej mierze, w jakiej da się jeszcze cofnąć'?

Mimo że polski Kościół prosił wiernych, aby nie dali się wprowadzić w błąd i nie odbierali 'niewłaściwie' słów papieża, władze potraktowały je jako ingerencję Kościoła w sprawy polityczne i kwestionowanie przez Watykan granicy na Odrze i Nysie Łużyckiej. Oczywiście uderzenie odwetowe skierowano w polski Kościół. Do września 1948 roku aresztowano ponad 400 księży. Represje dotknęły także dziennikarzy prasy katolickiej, a zwłaszcza osoby związane z 'Tygodnikiem Powszechnym' (choćby Pawła Jasienicę).

Od 1948 roku na czele polskiego Kościoła stał [Stefan Wyszyński](#). Objął archidiecezję gnieźnieńską i warszawską po arcybiskupie Augustynie Hlondzie. Wyszyński niewątpliwie był postacią charyzmatyczną – potrafił przeprowadzić polski Kościół przez trudne czasy, a polskiemu społeczeństwu dawać nadzieję. W 1949 roku wydano dekret o 'ochronie wolności sumienia', który zakazywał m.in. zmuszania do praktyk religijnych. Na jego podstawie można było skazać każdego praktykującego katolika.

Władze próbowały także poprzez stworzenie grupy tzw. księży patriotów (Komisja Księżów przy ZBoWiD) wprowadzić pewną dezorganizację w Kościele polskim, a w 1950 roku podejmowały próby przejęcia kontroli nad Caritasem, ustanawiając zarząd komisaryczny. Wywołało to protesty Kościoła, ale arcybiskup Wyszyński, próbując załagodzić sytuację, zdecydował się na podpisanie **porozumienia Episkopatu z rządem** (kwiecień 1950). W zamian za prawo do nauczania religii w szkołach, możliwość prowadzenia działalności duszpasterskiej w wojsku, szpitalach i więzieniach, funkcjonowanie KUL, możliwość nauki w seminariach, działalność zakonów i wydawanie prasy katolickiej Kościół zobowiązał się do nauczania wiernych poszanowania prawa i władzy państwowej, zanegował działalność podziemia i zobowiązał się do nakłonienia papieża, aby ten ustanowił stałą administrację na Ziemiach Zachodnich i Północnych.

Władze nie zamierzały jednak przestrzegać postanowień tej umowy: nadal uderzały w administrację kościelną na Ziemiach Odzyskanych, dokonywały konfiskaty dóbr kościelnych, a w 1952 roku zlikwidowały niższe seminaria duchowne, utrudniały także wydawanie prasy katolickiej i wprowadziły ograniczenia w udzielaniu zgód na budowę nowych kościołów. **Kiedy natomiast Stefan Wyszyński otrzymał godność kardynalską, władze nie pozwoliły na jego wyjazd do Rzymu.** Nasiliły się także procesy księży, m.in. o szpiegostwo na rzecz USA.

9 lutego 1953 roku Rada Państwa wydała 'Dekret o obsadzaniu duchownych stanowisk kościelnych', który pozwalał państwu na dowolną politykę personalną. Odpowiedzią na politykę władz był memoriał Episkopatu, którego podsumowaniem może być fragment kazania kardynała Wyszyńskiego: 'Należy oddać co jest Cezara Cesarowi, a co Bożego Bogu. A gdy Cezar siada na ołtarzu, to mówimy krótko «Nie wolno! Non possumus!»'. **Efektom były aresztowania i procesy duchownych**, biskupa kieleckiego Czesława Kaczmarka (skazanego na 12 lat więzienia). Konflikt osiągnął swoje apogeum, gdy aresztowano, a następnie internowano prymasa Wyszyńskiego (1953–1956). Wcześniej Sekretariat Biura Politycznego KC PZPR wydał uchwałę 'o zakazaniu arcybiskupowi Wyszyńskiemu, w związku z jego ogólnie wrogą postawą, wykonywania funkcji związanych z dotychczasowymi jego stanowiskami [...]':

Polecenie 5

Na podstawie materiałów źródłowych oraz innych dostępnych materiałów (np. filmów, wiadomości znalezionych w internecie) napisz, dlaczego Stefana Wyszyńskiego nazwano Prymasem Tysiąclecia.

Źródło: Learnetic S.A., licencja: CC BY 4.0.

Konstytucja z 1952 roku

Ukoronowaniem okresu stalinizmu było uchwalenie konstytucji 22 lipca 1952 roku. Projekt dokumentu przetłumaczono na język rosyjski i Stalin osobiście naniósł w nim poprawki. W akcie tym było dużo demokratycznych sformułowań. Konstytucja głosiła m.in., że '**Polska Rzeczpospolita Ludowa jest państwem demokracji ludowej**', w którym 'władza należy do ludu pracującego miast i wsi'. PRL miała 'stać na straży zdobyczy polskiego ludu pracującego', ponadto 'ograniczać, wypierać i likwidować klasy społeczne, żyjące z wyzysku robotników i chłopów'. I to ostatnie stwierdzenie (podobno własnoręczne dopisane przez Stalina) było dosyć niebezpieczne. Nie było klasycznego podziału władz. Konstytucja z 1952 roku rozróżniała następujące organy władzy państwowej: Sejm, Radę Państwa i rady narodowe, oraz organy administracji państwowej: rząd i ministerstwa. Chodziło w dużej mierze o to, aby nie można było jednoznacznie określić kompetencji poszczególnych organów.

System społeczno-gospodarczy oparto na 'uspołecznionych środkach produkcji' i 'monopolu handlu zagranicznego'. Oprócz tego nigdzie nie pojawiło się określenie 'własność prywatna', zastąpiono je 'własnością osobistą obywateli'.

“ **Konstytucja z 1952 roku - fragmenty**

Rozdział 3. Naczelne organy władzy państwowej

Art. 15.

1. Najwyższym organem władzy państwowej jest Sejm Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej.
2. Sejm jako najwyższy wyraziciel woli ludu pracującego miast i wsi urzeczywistnia suwerenne prawa narodu.
3. Sejm uchwała ustawy oraz sprawuje kontrolę nad działalnością innych organów władzy i administracji państwowej.

Art. 19.

1. Sejm uchwała narodowe plany gospodarcze na okresy kilkuletnie.
2. Sejm uchwała corocznie budżet państwa.

Art. 20.

1. Inicjatywa ustawodawcza przysługuje Radzie Państwa, Rządowi i posłom.
[...]

Art. 24.

1. Sejm wybiera ze swego grona na pierwszym posiedzeniu Radę Państwa w składzie: Przewodniczący Rady Państwa, czterej zastępcy Przewodniczącego, Sekretarz Rady Państwa, jedenastu członków.
2. Marszałek Sejmu i wicemarszałkowie mogą być wybrani do Rady Państwa jako zastępcy Przewodniczącego lub członkowie.
3. Po upływie kadencji Sejmu Rada Państwa działa aż do wyboru Rady Państwa przez nowo obrany Sejm.

Art. 25.

1. Rada Państwa:

- 1) zarządza wybory do Sejmu,
- 2) zwołuje sesje Sejmu,
- 3) ustala powszechnie obowiązującą wykładnię ustaw,
- 4) wydaje dekrety z mocą ustawy,
- 5) mianuje i odwołuje pełnomocnych przedstawicieli Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej w innych państwach,
- 6) przyjmuje listy uwierzytelniające i odwołujące akredytowanych przy Radzie Państwa przedstawicieli dyplomatycznych innych państw,
- 7) ratyfikuje i wypowiada umowy międzynarodowe,
- 8) obsadza stanowiska cywilne i wojskowe, przewidziane ustawami,
- 9) nadaje ordery, odznaczenia i tytuły honorowe,
- 10) stosuje prawo łaski,
- 11) wykonuje inne funkcje, przewidziane dla Rady Państwa w Konstytucji lub przekazane jej przez ustawy.

2. Rada Państwa podlega w całej swojej działalności Sejmowi.

3. Rada Państwa działa na zasadzie kolegiałości.

Art. 26.

1. W okresach między sesjami Sejmu Rada Państwa wydaje dekrety z mocą ustawy. Rada Państwa przedstawia dekrety Sejmowi na najbliższej sesji do zatwierdzenia

Art. 27.

Rada Państwa sprawuje zwierzchni nadzór nad radami narodowymi. Szczegółowe uprawnienia Rady Państwa w tej dziedzinie określa ustawa.

Art. 28.

1. Postanowienie o stanie wojny może być powzięte jedynie w razie dokonania zbrojnego napadu na Polską Rzeczpospolitą Ludową

albo gdy z umów międzynarodowych wynika konieczność wspólnej obrony przeciwko agresji. Postanowienie takie uchwała Sejm, a gdy Sejm nie obraduje – Rada Państwa.

2. Rada Państwa może wprowadzić stan wojenny na części lub na całym terytorium Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej, jeżeli wymaga tego wzgląd na obronność lub bezpieczeństwo państwa. Z tych samych powodów Rada Państwa może ogłosić częściową lub powszechną mobilizację.

Art. 29.

1. Sejm powołuje i odwołuje Rząd Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej – Radę Ministrów lub poszczególnych jej członków.
2. W okresach między sesjami Sejmu Rada Państwa na wniosek Prezesa Rady Ministrów powołuje i odwołuje członków Rady Ministrów. Rada Państwa przedstawia swoją uchwałę Sejmowi na najbliższej sesji do zatwierdzenia.

Art. 30.

1. Rada Ministrów jest naczelnym wykonawczym i zarządzającym organem władzy państwowej.
2. Rada Ministrów odpowiada i zdaje sprawę ze swojej działalności przed Sejmem, a gdy Sejm nie obraduje – przed Radą Państwa.

Art. 32.

Rada Ministrów:

- 1) koordynuje działalność ministerstw i innych podległych sobie organów oraz nadaje kierunek ich pracy,
- 2) uchwała corocznie i przedstawia Sejmowi projekt budżetu państwa, uchwała i przedstawia Sejmowi projekt narodowego planu gospodarczego na okres kilkuletni,
- 3) uchwała roczne narodowe plany gospodarcze,
- 4) zapewnia wykonanie ustaw,

- 5) czuwa nad wykonaniem narodowego planu gospodarczego i budżetu państwa,
- 6) przedstawia Sejmowi corocznie sprawozdanie z wykonania budżetu państwa,
- 7) zapewnia ochronę porządku publicznego, interesów państwa i praw obywateli,
- 8) na podstawie ustaw i w celu ich wykonania wydaje rozporządzenia, podejmuje uchwały oraz czuwa nad ich wykonaniem,
- 9) sprawuje ogólne kierownictwo w dziedzinie stosunków z innymi państwami,
- 10) sprawuje ogólne kierownictwo w dziedzinie obronności kraju i organizacji sił zbrojnych Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej oraz określa corocznie kontyngent obywateli powoływanych do czynnej służby wojskowej,
- 11) kieruje pracą organów wykonawczych i zarządzających rad narodowych.

Art. 33.

1. Ministrowie kierują określonymi działami administracji państwowej. Zakres działania ministrów określają ustawy.
2. Ministrowie wydają na podstawie ustaw i w celu ich wykonania rozporządzenia i zarządzenia.
3. Rada Ministrów może uchylić rozporządzenie lub zarządzenie wydane przez ministra.

Źródło: dostępny w internecie: <http://libr.sejm.gov.pl/tek01/txt/kpol/1952a.html>.

Polecenie 6

Na podstawie przytoczonych wyżej artykułów konstytucji określ, jakie uprawnienia miały poszczególne organy władzy. Zestaw je w tabeli.

--

Polecenie 7

Wyjaśnij, który z organów przejął większość uprawnień przynależnych zwykle prezydentowi.

Źródło: Learnetic S.A., licencja: CC BY 4.0.

“ Konstytucja z 1952 roku - fragmenty

Sąd i prokuratura Art. 46.

1. Wymiar sprawiedliwości w Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej sprawują: Sąd Najwyższy, sądy wojewódzkie, sądy powiatowe i sądy szczególne.
2. Ustrój, właściwość oraz postępowanie sądów określają ustawy. Art. 47. Sądy wydają wyroki w imieniu Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej. Art. 48. Sądy stoją na straży ustroju Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej, ochraniają zdobycze polskiego ludu pracującego, strzegą praworządności ludowej, własności społecznej i praw obywateli, karzą przestępców. Art. 54.
3. Prokurator Generalny Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej strzeże praworządności ludowej, czuwa nad ochroną własności społecznej, zabezpiecza poszanowanie praw obywateli.
4. Prokurator Generalny czuwa w szczególności nad ściganiem przestępstw godzących w ustrój, bezpieczeństwo i niezawisłość Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej. Art. 55.
5. Prokuratora Generalnego Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej powołuje i odwołuje Rada Państwa.
6. Tryb powoływania i odwoływania prokuratorów podległych Prokuratorowi Generalnemu jak również zasady organizacji i postępowania organów prokuratury określa ustawa.
7. Prokurator Generalny zdaje sprawę Radzie Państwa z działalności prokuratury. Art. 56. Organy prokuratury podlegają Prokuratorowi Generalnemu Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej

i w sprawowaniu swych funkcji są niezależne od organów terenowych.

Źródło: dostępny w internecie: <http://libr.sejm.gov.pl/tek01/txt/kpol/1952a.html>.

Polecenie 8

Wymień zadania postawione przed wymiarem sprawiedliwości i prokuraturą.

Źródło: Learnetic S.A., licencja: CC BY 4.0.

Polecenie 9

Wyjaśnij, jak można interpretować stwierdzenie, że prokurator miał strzec 'praworządności ludowej' oraz czuwać 'nad ściganiem przestępców godzących w ustrój, bezpieczeństwo i niezawisłość Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej'.

Źródło: Learnetic S.A., licencja: CC BY 4.0.

Na podstawie konstytucji uchwalono specjalną ordynację wyborczą, zgodnie z którą wyborcy zostali pozbawieni zarówno jakiejkolwiek możliwości zgłaszania kandydatów, jak i wpływu na ich wybór. Liczba nazwisk na liście wyborczej odpowiadała liczbie mandatów (liczbie miejsc poselskich w danym okręgu).

Socrealizm

W literaturze i sztuce wszechobecny był socrealizm. Głównymi tematami utworów stały się problemy produkcji oraz walki klas (np. Tadeusza Konwickiego *Przy budowie* czy Igora Newerlego *Pamiętka z celulozy*). Jerzy Andrzejewski w broszurze *Partia a twórczość pisarza* uzasadniał słuszność wprzęgania literatury w służbę propagandy. Najbardziej popularne stały się tzw. produkcyjniaki: utwory literackie, teatralne, filmowe lub muzyczne, również

rzeźby lub dzieła malarskie, których tematyką były szeroko rozumiane zagadnienie produkcyjne.

Szczególne miejsce zajmowały dzieła akcentujące kult jednostki, np. wiersz *Słowo o Stalinie* Władysława Broniewskiego czy *Wiersze o Bolesławie Bierucie* (dzieło wspólne Jarosława Iwaszkiewicza, Antoniego Słonimskiego i Artura Międzyrzeckiego). Do sztandarowych filmów epoki należały *Dwie brygady* zrealizowane przez studentów PWSF w Łodzi pod kierunkiem Eugeniusza Cękańskiego i *Żołnierz zwycięstwa* Wandy Jakubowskiej, a spośród przedstawień teatralnych należy wymienić *Brygadę szlifierza Karhana* w reżyserii Kazimierza Dejmka. Z kolei w dziedzinie architektury najbardziej dobitnym świadectwem tamtego okresu stał się 'dar narodu sowieckiego dla bratniego narodu polskiego', czyli Pałac Kultury i Nauki.

Koniec epoki stalinizmu w Polsce

Stalin zmarł 5 marca 1953 roku. W Polsce i innych krajach demokracji ludowej ogłoszono żałobę narodową. Śmierć 'Wielkiego Wodza' nie zakończyła jednak ery stalinizmu w Polsce. Żył wszak jego wierny naśladowca – Bolesław Bierut.

((Konstanty Ildefons Gałczyński

Umarł Stalin

Do pół masztu zwieszona flaga,
Flagą wiatr przedwiosenny targa.
To nie wiatr, to szloch na wszystkich kontynentach i archipelagach.
Umarł Stalin.
Jakby nagły grad zboża pogiął,
Jakby w biały dzień noc w okno.
Dzisiaj słońce jest żałobną chorągwią.
Umarł Stalin.

Źródło: Konstanty Ildefons Gałczyński, *Umarł Stalin*, dostępny w internecie: <http://galczynski.kulturalna.com/a-6577.html>.

Polecenie 10

Przypomnij, kiedy Konstanty I. Gałczyński rozpoczął swą twórczą działalność i jaki rodzaj poezji wówczas uprawiał. Napisz, jakie dostrzegasz różnice w porównaniu z wierszem *Umarł Stalin?*

Źródło: Learnetic S.A., licencja: CC BY 4.0.

Dopiero referat Nikity Chruszczowa na XX Zjeździe KC KPZR, śmierć Bieruta i zmiany we władzach partyjnych rozpoczęły w Polsce okres tzw. odwilży.

Zamiast podsumowania

Polecenie 11

Wyjaśnij, jak można odczytać słowa Żanny Kormanowej, która była Dyrektorem Departamentu Reformy Szkolnictwa i Wychowania w Ministerstwie Oświaty TRJN w latach 1945-1948, odpowiedzialnym za komunizację polskiego szkolnictwa i nauk historycznych w Polsce w latach 1944–1956: 'Historia nieoparta o metodologię marksistowską jest naukowo bezpłodna, nie jest nauką w pełnym tego słowa znaczeniu'.

Źródło: Learnetic S.A., licencja: CC BY 4.0.

Polecenie 12

Wytłumacz, dlaczego do historii, jako przedmiotu oraz obszaru badawczego, przywiązywano w okresie stalinizmu ogromną wagę.

Źródło: Learnetic S.A., licencja: CC BY 4.0.

Polecenie 13

Napisz, jakie elementy propagandowe zostały zawarte w poniższym wierszu. Czy twórczość tego rodzaju mogła oddziaływać na dzieci?

Źródło: Learnetic S.A., licencja: CC BY 4.0.

„Wyszły dzieci w pole,
Od samego rana
– Nie chowaj się pod listkami,
Stonko ziemniaczana.
Już nie umknie ani jedna
Przed dzieci gromadą,
Bo naprzeciw z lasu drepcze,
Kuropatew stado.
Teraz walka przeciw stonce,
Pójdzie rażno, łatwo,
Bo w niej udział biorą dzieci,
Razem z kuropatwą.”

Źródło: dostępny w internecie: www.zpe.gov.pl.

Polecenie 14

Wyjaśnij, dlaczego w przypadku poniższego zdjęcia można mówić o jego podwójnym wymiarze propagandowym.

Bolesław Bierut

Źródło: a. nn., domena publiczna.

Źródło: Learnetic S.A., licencja: CC BY 4.0.

Tablica pamiątkowa w bazylice św. Elżbiety we Wrocławiu, poświęcona ofiarom terroru komunistycznego w latach 1945-1956 we Wrocławiu

Źródło: Poznaniak1975, licencja: CC BY-SA 3.0.

Polecenie 15

Poszukaj w dowolnym źródle informacji, ile ofiar pochłonął stalinizm w Polsce. Odszukaj we własnej miejscowości przykłady upamiętnienia ofiar tego czasu.

Źródło: Learnetic S.A., licencja: CC BY 4.0.

Co potrafię?

Potrafię wytłumaczyć pojęcie stalinizmu.

Co wiem?

Wiem, jakie były konsekwencje stalinizmu w Polsce.

Co rozumiem?

Rozumiem, na czym polega propaganda komunistyczna.